

Позашкільна освіта у вимірі ХХІ століття

Олександр ЖЕБРОВСЬКИЙ,

начальник редакційно-видавничого відділу ДВНЗ
«Університет менеджменту освіти» НАПН України

Розвиток демократичних засад сучасного українського суспільства потребує не лише здійснення соціально-економічних реформ, а й розв'язання надзвичайно актуальних проблем формування майбутніх громадян, яким мають бути притаманні високий професіоналізм, людяність, повага і толерантне ставлення до інших людей, їхніх думок і устремлень, патріотизм, бажання працювати на благо своєї Батьківщини. Для цього необхідно внести суттєві корективи у навчання і виховання підростаючого покоління, оскільки саме сьогоднішні учні у найближчому майбутньому мають втілювати соціально-економічні реформи в життя, реалізуючи якомога повніше свої потенційні можливості в соціокультурному середовищі. Отже, актуальність виховання учнівської молоді у сучасному українському суспільстві значною мірою зумовлюється необхідністю здійснення державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії та соціальної справедливості.

Розв'язання цієї проблеми особливо актуалізується в контексті визначення теоретичних засад розвитку освіти і виховання учнів у вільний від навчання в загальноосвітній школі час, зокрема у позашкільних навчальних закладах, зміст освіти і виховання в яких ґрунтується насамперед на особистісних інтересах і потребах дитини. Відповідно навчально-виховний процес передбачає особистісно орієнтований підхід до його побудови на принципах науковості, полікультурності, системності, інтегративності, єдності освіти і виховання та на засадах гуманізму і демократії. Визначальним з цього погляду є формування в свідомості особистості наукової картини світу, громадянської позиції щодо довкілля, активності у застосуванні здобутих знань у практичній діяльності. Саме тому важливими є актуалізація та розгляд філософсько-культурологічних, соціально-педагогічних і психолого-педагогічних засад розвитку особистості у навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів [1; 2].

Зрозуміло, що виховати зазначені якості особистості неможливо без формування її наукового світогляду, ціннісної і мотиваційної сфери, розширення сфери потреб, вироблення активної життєвої позиції. Тому важливу роль у цих процесах мають відіграти всі ланки освіти, і насамперед загальноосвітня школа та позашкільний навчальний заклад.

Однак сьогодні цій унікальній освітньо-виховній системі властиві певні суперечності, які впливають на якість її діяльності. Так, залишається невирішеною суперечність між наявним соціальним замовленням на виховання інтелектуально розвиненої, морально зрілої, творчої і соціально активної

особистості та обмеженими можливостями позашкільних закладів виконати це замовлення. Причин тут декілька, а саме:

- недосконалість сучасної нормативно-правової бази позашкільної освіти і виховання, невиконання у повному обсязі Закону України «Про позашкільну освіту»;
- недостатня кількість наукової, навчально-методичної та інструктивно-методичної літератури;
- недооцінювання органами управління освітою всіх рівнів та органами місцевого самоврядування незаперечної унікальності та значущості позашкільних навчальних закладів у галузі освіти, а головне – виховання дітей та учнівської молоді;
- відсутність протягом останніх десятиліть вищого навчального закладу, який би здійснював професійну підготовку майбутніх педагогів та систематичну їх перепідготовку для роботи у позашкільних навчальних закладах.

Зважаючи на зазначене, потрібно акцентувати увагу на тому, що навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах за своєю сутністю, на відміну від навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, відрізняється набагато складнішою структурою, значним розмаїттям форм організації та методів реалізації. Отже, виникає нагальна потреба в осучасненні нормативно-правової бази позашкільної освіти і виховання на основі врахування фундаментальних наукових напрацювань у цій галузі [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Першою спробою наукового осмислення сучасного стану позашкільної освіти і виховання була Концепція позашкільної освіти та виховання, затверджена колегією Міністерства освіти України ще у 1996 р. Однак швидкий плин часу та об'єктивні

й суб'єктивні фактори, названі вище, зумовлюють уже сьогодні необхідність уточнення як організаційно-педагогічних, так і нормативно-правових основ позашкільної освіти і виховання дітей та учнівської молоді.

Водночас треба зазначити, що в останнє десятиліття було здійснено реальний перехід від різноманітної за змістом і якістю позашкільної навчально-виховної роботи до справжніх, логічно вибудованих згідно з сучасними психолого-педагогічними теоріями, концепціями і підходами освіти та виховання підростаючого покоління, що створило реальні умови для залучення кожної дитини як до індивідуально, так і соціально значущої навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької і конструкторської діяльності та конкретної суспільно корисної, масової чи природоохоронної роботи. У свою чергу, аналіз ефективності діяльності позашкільних навчальних закладів України підтверджує той факт, що саме ця освітньо-виховна галузь була і є нині найбільш дієвим інститутом соціалізації дитини, її інтелектуального, духовного і фізичного розвитку, становлення як громадянина і патріота своєї держави [10].

Отже, створюються найсприятливіші умови для забезпечення кожній дитині можливості у вільний від навчання час всебічно розвивати власні здібності й таланти, цілеспрямовано і повноцінно організувати своє дозвілля. Однак аналіз діяльності позашкільних закладів останніх років дає змогу зробити висновок, що ефективність позашкільної освіти та виховання дітей і учнівської молоді може забезпечуватися лише за умови, коли ці заклади за своєю сутністю стануть цілісними, гармонійними освітньо-виховними комплексами, які будуть враховувати не тільки вікові, а й національні і регіональні особливості, та коли з їхньої структури не випаде жодна ланка, пов'язана з багатогранною життєдіяльністю індивіда. Як показує аналіз теоретико-методологічних і методичних наукових напрацювань, періодичних видань, у галузі позашкільної освіти й виховання, зокрема, співробітниками Інституту проблем виховання НАПН України здійснено:

- обґрунтування та запровадження у практику нових підходів (особистісно орієнтованого на «ситуацію успіху», особистісно діяльнісного, спрямованого на практичну соціально значущу діяльність, ціннісно-мотиваційного, орієнтованого на формування системи цінностей і мотивацій, соціально адаптаційного, завданням якого є адаптація дитини до соціальних викликів), що забезпечили ефективність інтелектуального, духовного і фізичного розвитку дитини, вироблення в неї вмінь і навичок самоосвіти, самовизначення, реалізацію індивідуальних здібностей та творчого потенціалу;

- запровадження у практику інноваційної моделі цілісного позашкільного освітньо-виховного простору, побудованої на гуманістичній (культурологічній) парадигмі, де центром системи визначено дитину з її потребами, мотивами, бажаннями,

інтересами, переконаннями, ідеями, ідеалами, самосвідомістю, і якій було надано системність, ціннісно орієнтоване спрямування на самоактуалізацію й самодетермінацію особистості, творчий і соціально активний характер її навчально-пізнавальної діяльності;

- розроблення та запровадження у практику різноманітного й багатопрофільного змісту позашкільної освіти: науково-технічного, художньо-естетичного, еколого-натуралістичного, туристсько-краєзнавчого, фізкультурно-спортивного, фізкультурно-оздоровчого, реабілітаційного та військово-патріотичного тощо;

- розроблення й запровадження у практику сучасних дидактичних та методичних засад модернізації позашкільної освіти і виховання учнів на всіх рівнях їх реалізації та навчально-методичного забезпечення;

- розроблення Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року;

- розроблення та запровадження у практику засад соціального становлення особистості учнів у позашкільних навчальних закладах;

- розроблення науково-методичних засад розвитку творчої особистості учня у позашкільних навчальних закладах;

- розроблення організаційно-функціональної моделі здійснення науково-дослідної діяльності у позашкільному навчальному закладі.

Проте цього недостатньо. Останнім часом особливо загострюється проблема збереження і розширення мережі позашкільних навчальних закладів різних типів державної та комунальної форми власності, оскільки впродовж 2009–2010 років було ліквідовано понад 20 різних позашкільних навчальних закладів. У сільській місцевості лише у кожному 10-му районі діють такі заклади. Необґрунтовано зменшується кількість пріоритетних для сьогодення типів гуртків, у тому числі науково-технічного, еколого-натуралістичного та фізкультурно-спортивного профілів.

Перешкоджає удосконаленню навчально-виховного процесу і недостатнє фінансування, незадовільне матеріально-технічне забезпечення галузі (4,0% від загального освітянського бюджету), насамперед районної і міської ланок, що ускладнює умови для здобуття позашкільної освіти на безоплатній основі дітьми з соціально незахищених верств населення і дітьми з особливими потребами [11].

Проблемним питанням залишається кадрове забезпечення позашкільних навчальних закладів. Протягом останніх десятиліть більшість педагогічних працівників чоловічої статі залишила роботу в цих закладах, 7,2 тисячі працівників мають лише середню спеціальну та середню загальну освіту, фактично кожний другий працівник працює за сумісництвом. Постійно скорочується кількість молодих педагогів, водночас збільшується кількість педагогів пенсійного віку. Власний багаторічний

педагогічний досвід роботи у позашкільному закладі та проведені дослідження підтверджують той факт, що більшість педагогів – серед опитаних їх частка становить 86,9% – відчуває себе досвідченими педагогами позашкільного закладу лише на п'ятому-сьомому році безпосередньої педагогічної діяльності, тоді як 13,1% – лише після дев'ятидесяти років роботи у позашкільному навчальному закладі. Подібних висновків доходимо й на підставі аналізу статистичних даних та результатів експериментальних досліджень, здійснених протягом 2006–2011 років у Вінницькій, Закарпатській, Київській, Хмельницькій та інших областях і містах Києві, Миколаєві, Хмельницькому. Так, упродовж цього періоду в позашкільні заклади різних типів у зазначених областях та містах України в середньому прийшли на роботу понад 60 молодих педагогів. Однак протягом трьох наступних років майже 50% з них звільнилися повністю або частково, залишившись на посадах керівників гуртків. Головними причинами, що спонукали їх до такого кроку, вони називають недостатню професійну підготовку в галузі позашкільної освіти, здобуту у вищому навчальному закладі; помилковість власного професійного вибору та надзвичайну складність педагогічної роботи у позашкільному навчальному закладі; недостатнє технічне, методичне і дидактичне забезпечення освітньо-виховного процесу позашкільного навчального закладу; невідповідність статусів педагога позашкільного навчального закладу та вчителя загальноосвітньої школи. Ще більше занепокоєння викликає той факт, що майже 35% педагогів не впевнені, що у майбутньому навчальному році будуть працювати у позашкільному навчальному закладі і не шукатимуть інше місце роботи.

Враховуючи зазначене вище, розв'язання сучасних проблем позашкільної освіти й виховання має здійснюватися шляхом:

- дотримання місцевими органами виконавчої влади вимоги щодо збереження і розширення мережі гуртків, секцій науково-технічного, еколого-натуралістичного, художньо-естетичного та спортивно-технічного профілів позашкільних навчальних закладів, недопущення їх перепрофілювання і відчуження належних їм земельних ділянок, що забезпечить рівний доступ до якісної позашкільної освіти;

- впорядкування номенклатури позашкільних навчальних закладів і внесення їх до переліку освітніх закладів у державних програмах комп'ютеризації закладів освіти та «Шкільний автобус»;

- упровадження інноваційних навчально-виховних технологій та ефективних механізмів управління позашкільним закладом як державним інститутом, який вирішує завдання соціальної політики щодо: виховання морально свідомої, культурної, духовно й фізично здорової особистості, здатної до творчої самореалізації у суспільстві, професійного самовизначення та допрофесійної підготовки

учнівської молоді, профілактики негативних виявів поведінки у дитячому й молодіжному середовищі;

- фінансової підтримки видання у необхідному обсязі й відповідним накладом навчально-дидактичної, навчально-методичної літератури, посібників і підручників, періодичних видань, які вже підготовлені на сьогодні, але на друк яких недостатньо коштів;

- розроблення державної програми професійної підготовки педагогів для позашкільних навчальних закладів, створення належних умов для молодих спеціалістів – працівників позашкільних навчальних закладів насамперед міської, районної та сільської ланок (державної підтримки молодіжного кредитування, надання пільг із забезпечення житлом, оплати комунальних послуг тощо) [4; 5; 11].

Важливою є проблема оздоровлення дітей влітку, розв'язання якої можливе за умови державного регулювання і збереження мережі таборів відпочинку та профільних таборів позашкільних навчальних закладів різних форм власності і підпорядкування, недопущення відчуження в них земельних ділянок та матеріально-технічної бази, розроблення комплексних навчально-виховних програм гурткової роботи з творчого розвитку дитини під час оздоровлення і відпочинку, а також програм підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників дитячих закладів оздоровлення і відпочинку.

Література

1. Закон України «Про позашкільну освіту» // Освіта України: Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 229–251.
2. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія / Г.П. Пустовіт. – К.; Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
3. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект: монографія / Г.П. Пустовіт. – Кн. 1. – Вид. друге, доп. і випр. – Миколаїв: Вид-во МДУ ім. В.О. Сухомлинського, 2010. – 379 с.
4. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи: монографія / Г.П. Пустовіт. – Кн. 2. – Суми: Університет. книга, 2008. – 272 с.
5. Пустовіт Г. Позашкільна освіта та виховання крізь призму сьогодення / Г.Пустовіт // Рідна школа. – 2009. – №3. – С. 28–33.
6. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
7. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І.Д. Бех. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: наук. вид. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
8. Сущенко Т.І. Педагогічний процес в позашкільних закладах / Т.І. Сущенко. – К.: Рад. шк., 1986. – 118 с.
9. Сущенко Т.І. Основи внешкольной педагогики / Т.І. Сущенко. – Минск: Беларус. навука, 2000. – 218 с.
10. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання в контексті основних напрямів реформування освіти в Україні /

Г.П. Пустовіт // Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах. – 2011 (37). – №1. – Х.: ХМНУ. – С. 293–296.

11. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексєєнко, В.А. Аніщенко, Г.О. Бал [та ін.]; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.

Анонсації

Олександр ЖЕБРОВСЬКИЙ

Позашкільна освіта у вимірі ХХІ століття

У статті охарактеризовано сучасний стан позашкільної освіти й виховання в Україні, розкрито причини, що гальмують їх розвиток, та визначено орієнтовні напрями модернізації освіти й виховання дітей та учнівської молоді у позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: позашкільна освіта і виховання, позашкільний навчальний заклад, суперечності, напрями модернізації, навчально-виховний процес.

Александр ЖЕБРОВСКИЙ

Внешкольное образование в измерении ХХІ века

В статье дана характеристика современного состояния внешкольного образования и воспитания в Украине, раскрыты причины, которые препятствуют их развитию, определены ориентировочные направления модернизации образования и воспитания детей и учащейся молодежи во внешкольных учебных заведениях.

Ключевые слова: внешкольное образование и воспитание, внешкольное учебное заведение, противоречия, направления модернизации, учебно-воспитательный процесс.

Olexandr ZHEBROVSKYI

Out-of-school education in the measurement of the XXIth century

The current state of out-of-school education and upbringing in Ukraine is characterized in the article. Revealed the reasons that hinder their development and given approximate directions of modernization of education and upbringing of children and studying youth in the out-of-school educational institutions.

Keywords: out-of-school education and upbringing, out-of-school educational institution, contradictions, directions of modernization, educational process.

Педагогічні особливості підготовки дослідницьких робіт старшокласників для захисту на всеукраїнських та міжнародних конкурсах

Віталій БЕДНІНА,

директор Полтавського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді

В основних положеннях Національної доктрини розвитку освіти наголошується на важливості розкриття інтелектуального потенціалу нації, що формується в системі неперервної освіти. У зв'язку з цим особливого значення набуває втілення в життя освітньо-технологічних ідей щодо інноваційних процесів, зокрема орієнтації на найбільш ефективні навчальні технології, спрямовані на творчий розвиток особистості та формування її активної громадянської позиції [2].

Сьогодні потребує від людини активності, творчості, ініціативності. Формування дослідницького стилю мислення у підростаючого покоління на сучасному етапі розвитку суспільства є однією з першочергових потреб. Здатність працювати з інформацією, аналізувати й систематизувати отримані знання, мислити творчо й знаходити рішення,

які б відповідали вимогам сучасності, – це ті вміння, володіння якими значно полегшує процес соціальної адаптації молоді людини, підвищує її професійну зорієнтованість, життєву компетентність і допомагає в побудові життєвої перспективи. Для формування цих умінь використовуються різні методи та форми навчально-виховної діяльності,